

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА: АСПЕКТИ ТА ПРАКТИКИ

УДК 35.088:316.77

ОСОБЛИВОСТІ “ПСИХОЛОГІЗАЦІЇ” ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯК ЧИННИК ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ

Лебець В. С.,

к.філос. н., доц.,

вчений секретар спеціалізованої вченої ради Д 64.858.01 (2002–2012 рр.),

Харківський регіональний інститут державного управління

Національної академії державного управління при Президентові України,

м. Харків;

Сова І. І.,

студентка факультету психології,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

м. Харків

Розглянуто актуальні питання використання державною службою психологічних факторів підвищення її ефективності, зокрема впливу Я-концепції посадовців як форми їх самосвідомості на процедури прийняття управлінських рішень та організацію їх виконання.

Ключові слова: державна служба, механізми державного управління, психологізація, публічне управління, самосвідомість, Я-концепція особистості.

Lebets V. S.,

PhD of Philosophical Science, Associate Professor,

scientific secretary of the specialized academic council D 64.858.01 (2002–2012),

KRIPA NAPA, Kharkiv;

Sova I. I.,

Student of Psychology Department,

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

PARTICULAR QUALITIES OF “PSYCHOLOGISATION” OF GOVERNMENT SERVICE AS FACTOR OF IMPROVEMENT

The article reveals the important issue of using psychological factors by government in order to increase efficiency, in particular the influence of “Self concept” on official’s decision making on the subject of organisational decisions and their execution.

Key words: civil service, mechanisms of public administration, psychologisation, public management, self consciousness, Self-concept of personality, public administration.

Постановка проблеми. Подальша розбудова Української держави на засадах демократії можлива за обов’язкової умови забезпечення ефективної взаємодії державних службовців як представників влади, з одного боку, та громадянського суспільства і окремих громадян – з іншого. Важливе значення у цих процесах має психологічний фактор удосконалення публічного врядування. Проблеми посилення впливу на суб’єкт і об’єкт управління психологічних чинників в Україні мають тенденцію просування у напрямі ускладнення у зв’язку з розширенням цього процесу у просторі і часі, що й актуалізує питання поглиблення їх дослідження сучасними науками, перед-

усім, державним управлінням і психологією, оскільки метою позитивних змін на цьому шляху є наближення влади до людей, пробудження у них інтересу до державотворення [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню механізмів державного управління в контексті забезпечення психологічного благополуччя людей та комфортності їх повсякденного життя присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, значний внесок у розробку даної проблематики зробили Н. Мельтюхова, А. Михненко, Т. Хомуленко (дослідження природи психологічного впливу на діяльність державних службовців), О. Крутій (діалогова взаємодія органів влади та громадськості), Л. Крикунова та М. Бурчакова (психологічні методи управління), А. Бучек (психологічні закономірності функціонування самосвідомості в політичному середовищі) та ін.

Одним з фундаментальних понять психології особистості, що є важливим в контексті управлінських процесів, є категорія “Я-концепція”, зміст якої обґрунтовано у роботах таких науковців, як У. Джемс, Е. Еріксон, К. Роджерс, Б. Бернс, Д. Майерс, І. Кулі та ін. За радянської доби у науці використовувались близькі за змістом поняття “самосвідомість” та “образ Я”, які досліджували Д. Ельконін, І. Кон, С. Рубінштейн, В. Столін та ін.

Поняття “Я-концепція” сьогодні активно вивчають вітчизняні дослідники (І. Бех, М. Боришевський, В. Васютинський, О. Гуменюк, Т. Дмитрова, О. Знанецька, В. Романець, Т. Титаренко, П. Чмарта, В. Юрченко та ін.).

Результати досліджень зарубіжних і вітчизняних психологів з проблематики Я-концепції та самосвідомості можуть бути корисними й плідними і для вітчизняної науки державного управління. Однак у багатьох випадках осторонь залишаються важливі питання використання на практиці психологічних чинників, здатних суттєво вплинути на якість і ефективність врядування. Насамперед це стосується процедур підготовки і прийняття владою гармонізованих із запитамі суспільства управлінських рішень та логістики їх реалізації.

Метою статті є обґрунтування важливості використання психологічних важелів удосконалення механізмів державного управління та з'ясування особливостей Я-концепції (самосвідомості) суб'єктів управління. Її досягнення потребує розв'язання наступних завдань:

- а) визначити зміст поняття “психологізація державної служби”;
- б) охарактеризувати особливості Я-концепції державних службовців і її вплив на прийняття управлінських рішень;
- в) дослідити когнітивний, оцінний та поведінковий компоненти Я-концепції.

Виклад основного матеріалу. Особливістю використання психологічних методів в діяльності інститутів державної влади є наявність в них елементів прямого звернення до внутрішнього світу, інтелекту, почуттям громадян з метою стимулювання їх участі в соціально-економічних перетвореннях країни, регіону, громади. То ж, можна припустити, що використання цих методів уможливає створення сприятливого клімату в соціальному середовищі, активізацію суспільних дій, зростання міри задоволеності громадян владними рішеннями. За таких умов психологічні знання все ширше потребуються державним управлінням. Розширення їх використання владою за своєю сутністю представляє собою не що інше, як “психологізацію” державної служби – процес нерозривного поєднання засобів психології й публічного врядування, посилення впливу психологічних чинників на стан

об'єкта за допомогою важливих управлінських інструментів – пропаганди, переконання, адресного інформування, навіювання, примусу, заохочення, стимулювання та ін. Вони визначають поведінкову сутність об'єкта. На думку В. Янчевського, психологізація підпорядковується гармонізації взаємин між владою і соціумом, підвищенню рівня довіри громадян до державних інституцій [18]. Диференційоване і в міру дозоване використання цих надто тонких (з точки зору психології) засобів впливу забезпечує ефективне досягнення бажаної мети [11]. Тому до наукового обігу в галузі державного управління доцільно ввести поняття “психологізація державної служби”.

Залежно від визначеної мети психологічний вплив спрямовується на конкретні сфери свідомості:

– мотиваційну (переконання, ціннісні орієнтації, бажання, нахили) – коли необхідно спонукати людей на певні дії;

– пізнавальну (відчуття, сприймання, уявлення, пам'ять, мислення) – коли треба змінити у певну сторону характер сприйняття нової інформації, змінити “картину світу людини”;

– емоційну (емоції, почуття, настрої) – при зверненні до внутрішніх переживань і вольової активності людей;

– комунікативну (спілкування, взаємовідносини, міжособистісне сприйняття) – для створення соціально-психологічного комфорту, спонукання людей до співробітництва чи до конфлікту з оточенням [12]. У структурі системи державного управління важливе значення мають соціально-психологічні функції суб'єкта, з-поміж яких В. Іванова виокремлює наступні:

– комунікативну (формування горизонтальних та вертикальних зв'язків всередині організації);

– дисциплінарно-стимулюючу (оцінка якості роботи державних службовців і мобілізація їх на виконання нагальних завдань);

– соціальну (виховання);

– психотерапевтичну (створення сприятливого соціально-психологічного клімату в середовищі суб'єктів і об'єктів) [9].

Основною ланкою в структурі влади є механізми державного управління як сукупність управлінських засобів влади, за допомогою яких здійснюється прийняття науково обґрунтованого рішення і досягається його реалізація [1]. Але в дію їх приводять люди спеціальної професійної підготовки – державні службовці. У цьому контексті державна служба розуміється як особливий апарат органів влади. Специфіка діяльності в державних установах полягає в тому, що її предметом є інформація як потужний засіб впливу державного службовця на людей. Він систематизує, обробляє, створює і використовує в роботі відповідну інформацію, допомагаючи реалізувати державну політику, функції і завдання держави. Психологізація державної служби завжди здійснюється з урахуванням певних інституційних і технологічних, системно вибудованих у своїй дії компонентів. Суб'єктами цього процесу є дві підсистеми: 1) жива – це державні службовці, депутати виборних органів, судді та ін.; 2) нежива – це сукупність інституційних, нормативно-правових, організаційних, технічних, технологічних та інших елементів, що забезпечують функціонування усєї системи. Зачіпаючи інтереси органів влади чи безпосередньо об'єкта, психологізація завжди впливає на людей [16]. Тому цілком ймовірно, що розширення можливостей державної служби шляхом її психологізації є важливою передумовою удосконалення усєї системи публічного врядування. Використання знань пси-

хології уможливає також посилення впливу не лише на індивідуальну, але й на групову, масову, суспільну свідомість. Причому, такий вплив може бути як позитивним, так і негативним. Залежно від конкретної мети він фокусується на певних сферах свідомості (рис. 1).

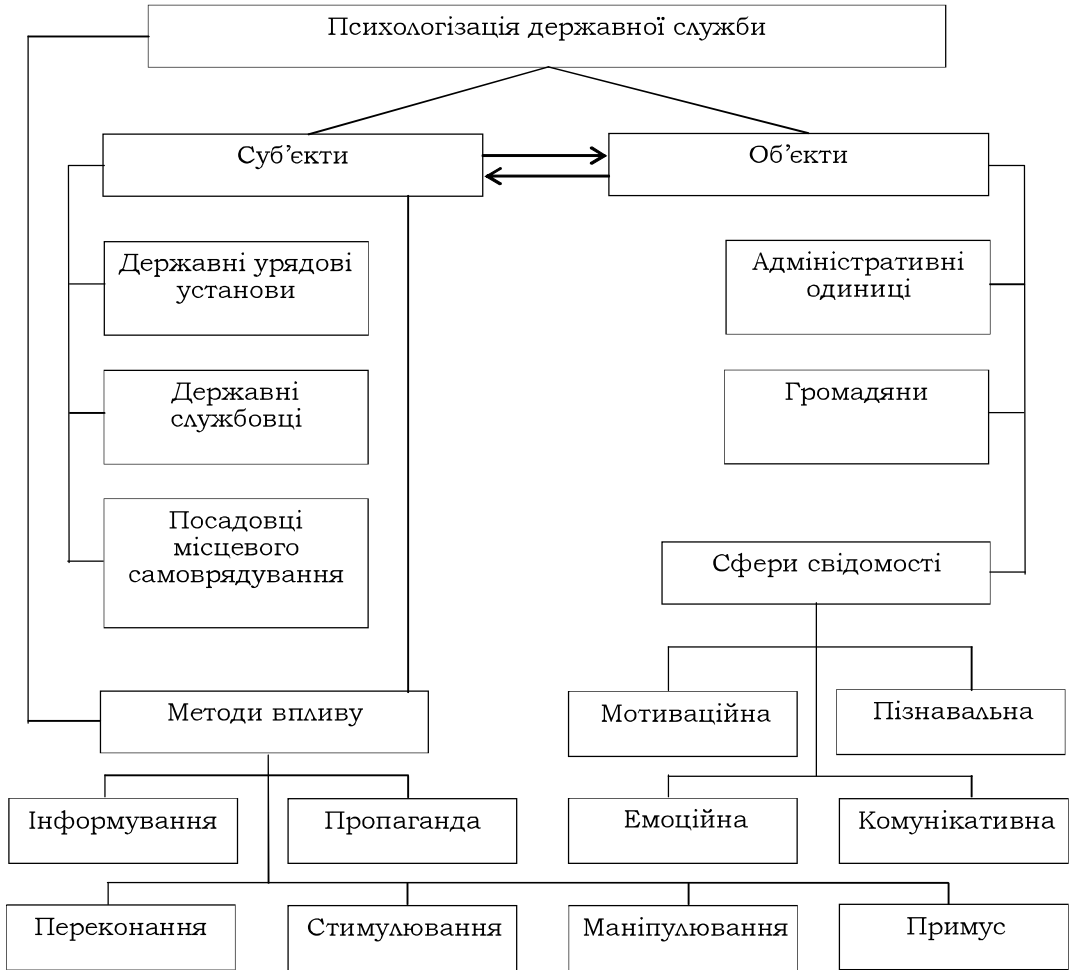

Рис. 1. Схема психологізації державної служби

Із загальновідомої парадигми трактування змісту принципів державного управління (верховенства права, законності, участі громадян в управлінні, гласності та ін.), на яких воно ґрунтується, логічно випливає теза про зростання ролі і значущості психологічних знань в удосконаленні управлінських процесів, зміцненні взаємин між владою і суспільством. Державне управління утворює особливу, специфічну сферу людської діяльності і виступає як окрема соціальна функція. На її тлі виникають певні відносини між суспільством і владою. З психологічної точки зору, під державним управлінням в його широкому сенсі розуміються складно організовані системи, що упорядковують, регулюють систему в умовах перманентних змін, зберігають її цілісність і сприяють її розвитку [5, с. 8–9].

Психологічний підхід є корисним для з'ясування соціально-психологічної сутності управлінської діяльності, оскільки він дозволяє зрозуміти її закономірності і допомагає вирішувати практичні завдання управління з використанням психологічної діагностики процесу. Його важливим етапом є прийняття рішення суб'єктом, що може супроводжуватись помилками психологічного плану, якими є: недооцінка/переоцінка потенційної успішності рішення; спокуса прийняття рішення за шаблоном; ігнорування можливих ризиків; прийняття рішення на угоду суб'єктивним бажанням. У зв'язку з цим виникає проблема позиціонування державного службовця як особистості у соціальному середовищі. Йдеться про його самоідентифікацію, про усвідомлення ним власних якостей – тобто, про Я-концепцію особистості. Це поняття увійшло до наукового обігу порівняно недавно. Мабуть тому у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників досі не викристалізувалось його єдине тлумачення. Найближчим до нього за змістом можна було б вважати поняття “самосвідомість”, якби воно включало ще й оцінний аспект. Більш вірним визначенням Я-концепції, на нашу думку, є розуміння її як чітко вибудованої системи уявлень індивіда про самого себе, усвідомлення власних фізичних, інтелектуальних, креативних та ін. якостей, суб'єктивне сприйняття впливу зовнішніх факторів. На практиці Я-концепція виступає щонайменше у трьох функціонально-рольових аспектах:

– як засіб забезпечення внутрішньої узгодженості поведінки індивіда, оскільки уявлення, почуття чи ідеї, що суперечать навколишньому середовищу, зумовляють дегармонізацію особистості, ситуацію психологічного дискомфорту;

– як засіб отримання досвіду (під впливом зовнішніх факторів зміцнюються тенденції вибудови власної поведінки та інтерпретації набутого досвіду з урахуванням власних уявлень про себе. Саме тому Я-концепція детермінує індивідуальну інтерпретацію досвіду;

– як сукупність певних очікувань (Я-концепція визначає уявлення про можливі у майбутньому події) [3]. Як ядро і як особливу функцію механізмів інтеграції/деінтеграції, персоніфікації/деперсоніфікації, “вбудованих” в особистісну систему, визначає Я-концепцію С. Рубінштейн, стверджуючи що вона є інтеграційним центром особистості і визначає її орієнтацію в мінливому світі. Отже, можна вважати, що Я-концепція є усвідомлюваною системою уявлень про себе, яка формується на основі пізнання самого себе у різних життєвих ситуаціях через думки інших про себе та через співвіднесення себе з іншими [15].

Теоретичні і прикладні дослідження змісту поняття “Я-концепція” посилились завдяки творчості видатних психологів-гуманістів Р. Бернса, Е. Еріксона, А. Маслоу, К. Роджерса. У результаті розширились можливості розрізнення позитивної та негативної Я-концепції. Зокрема, Р. Бернс зазначав, що позитивна Я-концепція характеризується твердою переконаністю людини у своєму імпонуванні іншим, упевненості у своїй здатності до певної діяльності, відчутті власної значущості. Особливою рисою негативної Я-концепції є внутрішнє несприйняття себе, відчуття власної неповноцінності та меншовартості.

У сучасних психологічних дослідженнях підкреслюється роль образу “Я” (Я-концепції) як узагальненого механізму саморегуляції особистості. Саме цей образ забезпечує самототожність (ідентифікацію), особистісну відповідальність, породжує почуття соціальної причетності. Механізм саморегуляції Я-концепції виявляється у вербалізованій формі:

- власного бажання – “я хочу”;
- усвідомлення своїх можливостей – “я можу”;
- вимогливості – “мені потрібно”;
- цілеспрямованості – “я прагну”.

Індивіди з різною Я-концепцією сприймають світ по-різному. Неспівпадання “Я-реального” з “Я-ідеальним” викликає почуття невдоволення, розчарування. Від задоволення домагань певного рівня залежить формування самоповаги, що впливає на характер усєї діяльності людини.

Для державних службовців і їх керівників важливим є ставлення осіб різної статі до виконання певних функцій. Аналіз результатів експериментальних досліджень свідчить, що чоловічий Я-образ містить інформацію переважно про власну значущість, успіхи і досягнення у діловій сфері. На відміну від чоловіків, у жінок фізична привабливість є підґрунтям відчуття високої самооцінки, що свідчить про залежність їх успішності від здатності вступати у міцний союз, тоді як успішність чоловіків визначається їх конкретними досягненнями. Чоловікам притаманна завищена самооцінка, що, на думку І. Кона, допомагає їм відповідати стереотипам маскуліності. Жіноча самооцінка, зазвичай, відрізняється більшою скромністю та реалістичністю, ніж чоловіча.

Я-концепція жінок є більш індивідуалізованою, на відміну від чоловічої, яка є соціалізованою. Адже жінки більшою мірою, ніж чоловіки, потребують довірливих стосунків з конкретною людиною. Якщо Я-реальне жінки не відповідає її Я-ідеальному, то вона відчуває свою образу набагато сильніше, ніж чоловік. Крім того, жінки частіше використовують психологічні механізми захисту, зокрема сублімацію, тоді як чоловікам притаманні більш прямолінійні механізми захисту (наприклад, алкоголізація та ін.) [10].

Психологічний фактор публічного врядування частково враховують загальні правила поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, затверджені наказом Національного агентства України з питань державної служби та посадових осіб місцевого самоврядування [6]. Цей важливий документ вимагає беззаперечного виконання посадовцями положень Правил на рівні міжрегіональних та міжгрупових стосунків, а також запобігання маніпуляціям соціальною інформацією в державному управлінні як формі штучно створюваних перешкод на шляху відкритості і прозорості діяльності державних службовців [8]. Система управління в Україні перманентно перебуває в процесі реформування, пов'язаного із особистісним сприйняттям державними службовцями сутності управлінських рішень. Психологізація державної служби на основі визнання пріоритетності психологічних факторів для розвитку системи влади (як суб'єкта) і психологічного стану громадян (як об'єкта) необхідна для розбудови сильної держави, здатної гідно сприймати складні внутрішні і зовнішні виклики без ураження особистих прав і свободи людей, а також без погіршення якості адміністративних послуг, без консолідації громадської думки. Отже, психологізація державної служби зумовлюється необхідністю посилення взаємодії влади і громадянського суспільства. Забезпечення високого рівня управління суспільними процесами вимагає відповідно і високого рівня підготовки посадовців, який визначається їх компетентністю і професійністю, морально-етичними і психофізичними якостями, вмінням налагоджувати толерантну взаємодію з людьми, оскільки процес психологізації діяльності державних службовців є внутрішньо конфліктним і таким, що багато в чому визначається особливостями як індивідуально-психологічного,

так і організаційного порядку. Конфліктний за своєю природою характер поведінки суб'єкта управління зумовлює його ставлення до змін у державі, регіоні, громаді, а також домінування в соціальному середовищі певних цінностей.

Подальший розвиток системи державного управління в Україні багато в чому визначається розумінням управлінцями сутності необхідних змін в соціумі і готовності їх запроваджувати. У зв'язку з цим виникають такі запитання:

- 1) Які саме аспекти діяльності залежать від людських ресурсів?
- 2) Яку роль відіграють суб'єктивні фактори реформування системи?
- 3) Чи готові державні службовці у психологічному плані до конкретних дій?
- 4) Яким чином проявляється спротив майбутнім змінам?

Відповіді на ці та їм подібні запитання мають дати науковці при дослідженні адміністративних, технічних, психологічних проблем подальшого удосконалення механізмів державного управління. Зокрема, вирішення психологічних проблем відкриває шлях до подолання суперечності між необхідністю реформування системи державного управління в Україні і наявними можливостями його здійснення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вирішення психологічних проблем державного управління в Україні знаходиться у площині подолання суперечності між необхідністю реформування державної служби і наявними можливостями його здійснення. До наукового обігу у галузі державного управління доцільно ввести поняття “психологізація державної служби”, зміст якого полягає в усвідомлюваній системі уявлень управлінця про самого себе і визначенні його орієнтації у мінливому світі. Варіативність Я-концепції (тобто її дезінтегрованість) не пов'язана з рівнем психологічного стану посадовця так само, як і з рівнем самокритики. Тобто критично ставитися до себе мають змогу особи різних рівнів психологічного стану. Достатньо високий рівень інтегрованості Я-концепції не передбачає суб'єктивного переживання за вади в роботі, адже можна однаковою мірою оцінити низько усі компоненти Я-концепції, зробивши її інтегрованою, і при цьому відчувати невдоволеність власними діями.

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо поглиблення психологізації державної служби в Україні та посилення її впливу на соціально-економічний розвиток територій.

Список використаних джерел:

1. Алиуллов Р. Р. Проблемы механизма государственного управления на современном этапе. *Государство и право*. 2005. № 3. С. 97–102.
2. Бех И. Д. Нравственность личности: стратегия становления. Ровно, 1991. 146 с.
3. Григорович С. С. Становление и развитие профессиональной Я-концепции у студентов-психологов : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Москва, 2010. 176 с.
4. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції: монографія. Київ : Економічна думка, 2002. 186 с.
5. Джемс У. Психология / под ред. Л. А. Петровской. Москва : Педагогика, 1991. 368 с.
6. Загальні правила поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/z1203-16> (дата звернення: 01.10.2018).
7. Знанецька О. М. Особливості зв'язку Я-концепції особистості з її психологічним благополуччям : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ : 2010. 20 с.
8. Золотарьов В. Ф., Білосорочка С. І. Способи маніпулятивного впливу на державних службовців. *Актуальні проблеми державного управління*. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2017. № 1 (51). С. 2–8.
9. Иванова В. С. Психология управления. Томск : Изд-во Томского политехн. ин-та, 2011. 88 с.

10. Кон И. С. В поисках себя: личность и ее самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.
11. Крикунова Л. В., Бурчакова М. А. Психологические методы управления. *Современные наукоемкие технологии*. 2010. № 12. С. 86–87.
12. Макаренко С. И. Информационное противоборство и радиоэлектронная борьба в сетевых войнах начала XXI века : монография. Санкт Петербург, 2017. 309 с.
13. Мороз О. Ю. Публічне управління в Україні: проблеми становлення та ефективності. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип 34. С. 41–47.
14. Реан А. А. Психология человека от рождения до смерти. URL: [http://www/e-reading.club/bookreader.php/113018 /Kollektiv-Psihologiya cheloveka ot rozhdeniya do smerti.html](http://www/e-reading.club/bookreader.php/113018/Kollektiv-Psihologiya_cheloveka_ot_rozhdeniya_do_smerti.html) (дата звернення: 01.10.2018).
15. Рубинштейн С. Л. Человек и мир. Москва : Наука, 1997. 512 с.
16. Слепышев А. Л., Долженко Д. В., Зырянов С. Г. Понятие, свойства и основные компоненты механизма государственного управления: региональный аспект. *Социум и власть*. 2016. № 6 (38). С. 81–83.
17. Юрченко В. Вплив взаємин між студентами та викладачами на “Я-концепцію” майбутнього вчителя. *Освіта і управління*. 1997. Т. 1. № 1. С. 119–123.
18. Янчевский В. Г., Гайнутдинов Э. М., Ивуть Р. Б. и др. Основы менеджмента : учеб.-метод. пособие. Минск : БНТУ, 2014. 256 с.
19. Riff C. D., Keyes C., Lee M. The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995. № 4. P. 719–727.

Надійшла до редколегії 19.07.2018 р.

УДК 351

“ПАРАДОКС ПІДЗВІТНОСТІ” ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Єфімов Ю. В.,
*аспірант кафедри політології та філософії,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління,
м. Харків*

Вперше у вітчизняній науці державного управління здійснено детальний аналіз “парадокса підзвітності”, який полягає у визначенні характеру впливу дій контрольного характеру на ефективність діяльності публічного сектора. Проаналізовано дискусію у західній науці публічного управління щодо заходів, спрямованих подолання даного парадоксу.

Ключові слова: підзвітність, парадокс підзвітності, відповідальність, відкритість, публічний сектор, належне управління, публічний аудит

Yefimov Yu. V.,
*Postgraduate Student of Politology and Philosophy Department,
KRI NAPA, Kharkiv*

“ACCOUNTABILITY PARADOX” AS FACTOR OF PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM DEVELOPMENT

For the first time in the domestic science of public administration a detailed analysis of the “accountability paradox” was conducted, which is to determine the nature of the impact of control activities on the public sector performance. The discussion in the Western science of public administration about the measures aimed at overcoming this paradox is analyzed.

Key words: accountability, accountability paradox, responsibility, openness, public sector, good governance, public audit.

© Єфімов Ю. В., 2018